

Μετά το τέλος της διήγησης του φύλακα πέφτει μια βαριά σιωπή. Όλα θα εξαρτηθούν απ' τη σύγκρουση Κρέοντα-Αντιγόνης, που θα επακολουθήσει. Ο Κρέων βράζει από θυμό. Ρωτάει την Αντιγόνη αν παραδέχεται την ενοχή της:

«σέ δη, σέ τήν νεύουσαν ἐς πέδον κάρα,» 441

«φῆς ἡ καταρνή μὴ δεδοκέναι τάδε;» 442

Ας μείνουμε στη φράση: «σέ τήν νεύουσαν ἐς πέδον κάρα»:

Θα ήταν λάθος να υποθέσουμε πως η Αντιγόνη έχει σκυμμένο το κεφάλι από ντροπή ή μεταμέλεια, όπως πιθανόν να ερμηνεύει τη στάση της ο Κρέων. Έχει ήδη εκτελέσει το καθήκον της και είναι βέβαιη για την ορθότητα της πράξης της. Δεν ανησυχεί για όσα πρόκειται να συμβούν. Την αφήνουν αδιάφορη τα όσα λέει ή κάνει ο Κρέων. Νιώθει, λοιπόν, τόση περιφρόνηση γι' αυτόν που θεωρεί ανάξιο να τον κοιτάξει.

Καί φημί δρᾶσαι κοῦκ ἄπαρνοῦμαι τό μῆ: Η διπλή άρνηση της Αντιγόνης φανερώνει τον θαρραλέο χαρακτήρα της. Ομολογεί με περηφάνια την πράξη της. Φυσικά γνώριζε την απαγόρευση του βασιλιά, αλλά παρ' όλα αυτά πρόσφερε τις νεκρικές τιμές στον αδελφό της. Στο σημείο αυτό η Αντιγόνη σήκωσε το κεφάλι με υψηλοφροσύνη κι έδωσε την παραπάνω απάντηση.

Αξιολογώντας την απάντηση βλέπουμε πως η Αντιγόνη ορθώνεται μπροστά στον ανακριτή της με ηρωικό ανάστημα. Μόνη ανάμεσα σ' όλους τους πολίτες τόλμησε κι εναντιώθηκε στη διαταγή του Κρέοντα, υπακούοντας στη φωνή του χρέους προς τον νεκρό αδελφό της. Η Αντιγόνη νίκησε το εμπόδιο, τον εξωτερικό παράγοντα στον οποίο όλοι υποτάχθηκαν, και έθαψε τον Πολυνείκη. Ο ηρωισμός της αυτός της έδωσε τη δύναμη ν' αντισταθεί στη βασιλική διαταγή. Δεν πρόκειται για θράσος, αλλά για πραγματικό θάρρος. Αυτήν την πράξη της ύμνησε έμμεσα και ο χορός (Α' στάσιμo) και συγκίνησε για μια στιγμή και την καρδιά του φύλακα (στ.436-438), του οποίου απειλούνταν η ίδια η ζωή.

Καί δῆτ' ἐτόλμας τούσδ' ὑπεβαίνειν νόμους;: Με την ερώτηση αυτή απευθύνει το κατηγορητήριο ο Κρέων προς την Αντιγόνη. Την κατηγορεί ότι αποτόλμησε πράξη φοβερά άδικη, ότι εξύβρισε την πολιτεία και τους νόμους. Την κατηγορεί ότι είναι εχθρός της πατρίδας και ότι περιφρονώντας τη διαταγή του είναι σαν να περιφρόνησε κάθε αξία του δικαίου στο οποίο στηρίζεται η Πολιτεία. Όπως άλλωστε ξέρουμε, ο Κρέων σαν απόλυτος άρχων εξέφραζε την ιδέα της πατρίδας. Η ερώτηση, λοιπόν, αυτή εμπεριείχε και την ιδεολογία της τυραννίδας (τυραννικού καθεστώτος) εκείνης της εποχής. Ο στίχος 449 κατέχει ιδιαίτερη σημασία και από μία άλλη άποψη: Αποτελεί την αρχή της σύγκρουσης των δύο κόσμων, του Κρέοντα και της Αντιγόνης.

Οὐ γάρ τί μοι Ζεύς: Από τον στίχο 450-470 η Αντιγόνη λέει τα επιχειρήματά της για το φυσικό και Θείο δίκαιο που πρέπει να είναι ιερό και απαραβίαστο. Από δω αρχίζει η σύγκρουση των ηρώων που θα οδηγήσει σε πολλές συμφορές.

Ἀηλοῦτό γέννημ' ὤμόν : Ο χορός είναι διαλλακτικός, έμμεσα όμως αποδοκιμάζει τις πράξεις του Κρέοντα.

44.  ΕΡΩΤΗΣΗ: Να κάνετε ένα διάγραμμα της επιχειρηματολογίας της Αντιγόνης κατά την απολογία της. Να επιχειρήσετε μία αξιολόγηση του τρόπου απάντησης της Αντιγόνης.

 **Απάντηση:** Στίχοι **450-460**: Η ηθική δικαίωση της πράξεώς της.

«οὐ γάρ τί μοι Ζεύς ἦν ὁ κηρύξας τάδε,» 450

οὐδ' ἡ ξύνοικος τῶν κάτω Θεῶν Δίκη 451

τοιούσδ' ἐν ἀνθρώποισιν ὤρισεν νόμους, 452

οὐδέ σθένειν τοσοῦτον φόμην τά σά 453

κηρύγμαθ', ὥστε ἄγραπτα κάσφαλῃ θεῶν 454

νόμιμα δύνασθαι θνητὸν ὄνθ' ὑπρδამεῖν 455

οὐ γάρ τι νῦν κάχθές, ἀλλ' ἀεί ποτε 456

ζῇ ταῦτα, κοῦδεῖς οἶδεν ἐξ ὄτου φάνη· 457

τούτων ἐγὼ οὐκ ἔμελλον, ἀνδρός οὐδενός 458

φρόνημα δείσας', ἐν θεοῖσι τήν δίκην 459

δώσειν· θανουμένη γάρ ἐξήδη, τί δ' οὔ;» 460

Η Αντιγόνη κάνει αντιπίθεση κατά μέτωπο. Δε δικαιολογείται ούτε αντιπαρατάσσει την λογική ενός ανθρώπου που αμύνεται. Από κατηγορούμενη μεταβάλλεται σε κατηγορο. Ως μοναδικούς νόμους αναγνωρίζει τις υψηλές ηθικές αρχές που έχουν εγγυητές τους Θεούς (στ.450-452). Στη διαταγή του Κρέοντα αντιτάσσει τη διαταγή του Δία. Στο νόμο της πολιτείας αντιτάσσει τον άγραφο νόμο (στ.452-457). Σε ποιο σημείο, όμως, βρίσκεται, (σύμφωνα με τα λόγια της Αντιγόνης στους στίχους 453-457) η ανωτερότητα των νόμων;

Η ανωτερότητα τους βρίσκεται:

α. Στη θεϊκή προέλευσή τους.

β. Στην αιωνιότητα και σταθερότητα τους (<<δεν είναι σημερινοί ούτε χθεςινοί και κανένας δε γνωρίζει την ημέρα που φάνηκαν>>).

Αυτοί οι νόμοι επιβάλλουν την προσφορά ταφής σε όλους τους νεκρούς. Ο άνθρωπος είναι ατελής, όχι όμως και ο θεϊκός νόμος. Το ανθρώπινο δίκαιο έχει ατέλειες, το θεϊκό, όμως δεν έχει. Από τη στιγμή, λοιπόν, που ο Κρέων βγάζει αποφάσεις προς τις οποίες δε συμφωνεί ούτε ο Ζευς ούτε η Δίκη των κάτω θεών, μένει μετέωρη η έννοια της δικαιοσύνης του και παύει να είναι δικαιοσύνη.

☞ Μερικοί εδώ υποστήριζαν πως ο Σοφοκλής κάνει τεχνικό λάθος: Ειδικά στους στίχους 451-452 παρουσιάζει την Αντιγόνη να έχει πλήρη συνείδηση των ιδεών για τις οποίες αγωνίζεται και να φιλοσοφεί πάνω σ' αυτές. Ο τραγικός ήρωας, όμως, δεν πρέπει να εικονίζει τον εαυτό του ως μάρτυρα υψηλών ιδεών, αλλά οφείλει να ενεργεί όπως του υποδεικνύει η ίδια του η φύση. Η σκηνή δεν έχει ανάγκη από «**φιλοσόφους**», Αλλ' από άτομα σοφά δημιουργημένα, που δε λογικοποιούν την έννοια του χρέους, αλλά κινούνται μόνο από εσωτερικά και υποσυνείδητα κίνητρα.

Άλλοι μελετητές, όμως, απέρριψαν την άποψη αυτή υποστηρίζοντας τα εξής:

Είναι φυσικό η Αντιγόνη να δει πάνω από τον Κρέοντα το Θεό. Η σκέψη και η σοφία της ηρωίδας δένονται λειτουργικά με το έργο. Αν δεν τα έλεγε αυτά, αν δεν ανέπτυξε τις ιδέες της, αν δε φιλοσοφούσε πάνω σ' ό,τι πίστευε και θεωρούσε σωστό, τότε θα φαινόταν αδυναμία του ποιητή να μεταβιβάσει την ιδέα του δια της Τέχνης. ☞

Συνεχίζοντας την επιχειρηματολογία της η Αντιγόνη (στ.458-460), αναφέρει πως η επιλογή της ανάμεσα στο καθήκον προς τον αδελφό και στην υποχρέωση να σεβαστεί τη διαταγή του Κρέοντα (που η παράβαση της σήμαινε θάνατο) δεν ήταν καθόλου δύσκολη. Δεν υπολόγισε το θάνατο, γιατί αργά ή γρήγορα, ως θνητή, κάποια μέρα θα πεθάνει («**θανουμένη γάρ ἐξ ἤδη, τί δ' οὔ;**»στ. 460).

Στίχοι 461-468: Η φιλοσοφία της Αντιγόνης απέναντι στο θάνατο.

« κεί μή σύ προυκήρυξας· εἰ δέ τοῦ χρόνου	461
πρόσθεν θανοῦμαι, κέρδος αὐτ' ἐγὼ λέγω·	462
ὅστις γάρ ἐν πολλοῖσιν ὡς ἐγὼ κακοῖς	463
ζῇ, πῶς ὁδ' οὐχί κατθανὼν κέρδος φέρει;	464
οὕτως ἔμοιγε τοῦδε τοῦ μόρου τυγεῖν	465
παρ' οὐδέν ἄλγος· ἄλλ' ἄν, εἰ τόν ἐξ ἐμῆς	466
μητρός θανόντ' ἄθαπτον ἡνσχόμην νέκυν,	467
κείνοις ἄν ἤλγουν· τοῖσδε δ' οὐκ ἄλγύνομαι».	468

Λίγη σημασία έχει για την Αντιγόνη το αν πεθάνει νωρίτερα από το κανονικό (στ.462). Προτιμά να τιμωρηθεί με θάνατο από τον Κρέοντα μια φορά παρά να τιμωρηθεί αιώνια από τους Θεούς για την περιφρόνηση των ηθικών νόμων. Ο θάνατος γι' αποτελεί αιώνια ατίμωση. Ο θάνατος αποτελεί για την Αντιγόνη ηθική και πνευματική δικαίωση. Θεωρεί το θάνατο λύτρωση από την επίγεια ατίμωση που θα επέρχονταν, αν δεν έθαβε το νεκρό (στ.463-464) και θεωρεί συμφορά **όχι το θάνατο, αλλά τον πόνο που θα είχε, αν έμενε άταφος ο αδελφός της** (στ. 466-467).

Θα μπορούσε η Αντιγόνη να έδειχνε άλλη συμπεριφορά μετά την σύλληψη της. Θα μπορούσε να δώσει δίκιο στον Κρέοντα, αλλά και στον εαυτό της λέγοντας ότι η πράξη της ήταν ηθικά αναγκαία. Στην περίπτωση αυτή ο Κρέων θα την αντιμετώπιζε ίσως από διαφορετική ψυχολογική βάση. Η Αντιγόνη, όμως, υπήρξε πραγματικός ήρωας, διάλεξε μόνο τη φωνή του καθήκοντος περιφρονώντας το συμφέρον της, που στην προκειμένη περίπτωση ήταν η σωτηρία της ζωής.

Στίχοι 469-470: Ήθος της Αντιγόνης απέναντι στον Κρέοντα. Προσβολή του Κρέοντα.

<<σοί δ' εἰ δοκῶ νῦν μῶρα δοῦσα τυγχάνειν, 469

σχεδόν τι μῶρῳ μωρίαν ὀφλισκάνω>> 470

Τα λόγια της Αντιγόνης είναι σκληρά και υβριστικά, ώστε κάθε συνδιαλλαγή της με τον Κρέοντα να είναι αδύνατη. Φθάνει στο σημείο να βρίσει το βασιλιά αποκαλώντας τον «μωρό» (=ανόητο).

Αυτό που δεν μπορεί ν' αντέξει ο άνθρωπος είναι η αδικία. Γι' αυτό η Αντιγόνη με αβάσταχτη πίκρα να ξεστομίσει τον παραπάνω περιφρονητικό χαρακτηρισμό για την νοημοσύνη του βασιλιά.

44.  **ΕΡΩΤΗΣΗ:** Να χαρακτηρίσετε την Αντιγόνη μέσα από την απολογία της (στ.450-470).

 **Απάντηση:** Ήδη στην ανάλυση του διαγράμματος της απολογίας, υπάρχουν πολλά στοιχεία σχετικά με το ήθος της ηρώιδας. Συμπληρωματικά αναφέρω τα εξής:

Είναι η Αντιγόνη υπερήφανη. Υποστηρίζει το δίκαιο των Θεών περιφρονώντας το ανθρώπινο δίκαιο. Έχει συναίσθηση του υψηλού χρέους προς το νεκρό της αδελφό. Δε δειλιάζει μπροστά στην απειλή του θανάτου. Μένει αγέρωχη, άκαμπτη, έχει ατσάλινη ψυχή, η οποία ισχυροποιείται από τη πεποίθηση ότι η αιώνια καταξίωση της είναι εξασφαλισμένη. Στη σύγκρουσή της με τον Κρέοντα ανατρέπει την ανθρώπινη μονιμότητα με την προσταγή της Θείας βούλησης. Δεν καταβάλει προσπάθεια να γεφυρώσει το χάσμα που την χωρίζει από τον Κρέοντα. Ο λόγος της είναι εμπνευσμένος και διαποτισμένος με υψηλά ιδανικά, η θέλησή της είναι αλύγιστη. Αντί να φοβηθεί, από κατηγορούμενη γίνεται κατήγορος. Βρίσκεται σε έξαρση δυναμισμού. Θαυμαστή είναι η αξιοπρέπειά της, το ηθικό της μεγαλείο, το ασυγκράτητο πάθος της. Θεωρεί το θάνατο σαν δικαίωση και βιάζεται να τον συναντήσει. Υπομένει μαρτυρικά τα πάντα. Αισθάνεται απόγνωση για την αδικία, γιατί την ψυχή της πλημμυρίζει το δίκαιο. Δε διστάζει να μιλήσει με περιφρόνηση και προσβλητικά προς τον Κρέοντα. Δεν τον σέβεται καθόλου σαν άρχοντα, αλλά τον περιφρονεί, γιατί θεωρεί τον εαυτό της ανώτερο.

 **ΣΗΜΕΙΩΣΗ.**

Από τα λόγια της Αντιγόνης φαίνεται όλη η τραγικότητα της: Ξέρει ότι θα πεθάνει, αλλά δεν τη φοβίζει ο θάνατος. Ο πόνος οδύνη για τις συμφορές της και η αγάπη για τον αδελφό της την κάνουν αναισθητη μπροστά στην ιδέα του θανάτου και της προβάλλουν μια καταξιωμένη μεταθανάτια ζωή.

45.  **ΕΡΩΤΗΣΗ:** Πως τοποθετείται ο χορός στους στίχ. 471-472;

 **Απάντηση:** Τη σκληρή, την αλύγιστη φύση της Αντιγόνης ο χορός τη θεωρεί κληρονομιά του πατέρα της, του άτυχου Οιδίποδα. Όπως κι ο πατέρας της, έτσι και η Αντιγόνη δεν υποχωρεί μπροστά στις συμφορές. Ο λόγος του χορού έχει επικριτικό χαρακτήρα, θίγει όμως και μια μεγάλη αλήθεια: η ύπαρξή μας είναι εφοδιασμένη με τις καταβολές των προγόνων. Το ήθος του δεν το κατασκευάζει μόνος του ο άνθρωπος. Κάποιοι άλλοι χάραξαν τις γραμμές μέσα στις οποίες θα πλάσουμε τον εαυτό μας. Και η Αντιγόνη κληρονόμησε την σκληρή φύση του πατέρα της. Έτσι το ήθος της Αντιγόνης προδικάζει τη μοίρα της. Άλλωστε, οι ήρωες της τραγωδίας είναι «κατάδικοι» υψηλών αρχών, που δεν διστάζουν να δεχτούν και να δείξουν αυτό που τους περιμένει.

Η αναφορά του χορού ανακαλεί στη μνήμη των θεατών την ιστορία της οικογένειας των Λαβδακιδών (Λάιος, Οιδίπους). Επίσης, τα λόγια του χορού δίνουν την ευκαιρία ν' αρχίσει τη <<ρήση>> του με τις συνέπειες της ισχυρογνωμοσύνης.

Δίκη : Ήταν κόρη του Δία και της Θέμιδος. Έργο της ήταν να επιβλέπει όσα γίνονται στη γη και να τα αναφέρει στο Δία. Επιβλέπει, όμως, και την εκτέλεση των καθηκόντων προς τους νεκρούς, γι' αυτό λέγεται πως κατοικεί με τους Θεούς του κάτω κόσμου. Όταν οι άνθρωποι δεν εκτελούν τα καθήκοντά τους προς τους νεκρούς, η Δίκη στέλνει, για να τους τιμωρήσει, τις Ερινύες.

 **Γνωμικό:**

«Οὐ γάρ τι νῦν γε κάθ' ἑς, ἀλλ' ἀεί ποτέ 456

ἤ ταῦτα, κούδεις οἶδεν ἔξ' ὅτου φάνη» 457

Η αιωνιότητα και η σταθερότητα των θεϊκών νόμων, στις οποίες οφείλεται και η ανωτερότητα τους.